

Võrdleva sotsioloogia seminar 2 AP SOSS.02.119 E-kursus

Õppejõud: Tarmo Strenze
E-post: tstrenze@ut.ee

Mõned võrdleva analüüsi põhiprintsiibid

Võrdleva uurimise põhikategooriad

1. Võrreldavad üksused – asjad mida omavahel võrreldakse
2. Võrreldavad tunnused – näitajad mille osas üksusi võrreldakse

Võrreldavad üksused

Põhimõtteliselt võiks öelda, et igasugune analüüs, mis tegeleb rohkem kui ühe objektiga, on olemuselt võrdlev; kuid siiski pole kombeks igasugust analüüsi nimetada võrdlevaks analüüsiks.

Võrdleva analüüsi mõistet kasutatakse bioloogias. Siin on võrreldavateks üksusteks peamiselt liigid (mõnikord ka muud bioloogilised taksonid nagu perekonnad, seltsid). Võrdlemisega tegelevad teadused on näiteks võrdlev anatoomia, võrdlev psühholoogia.

Sotsiaalteadustes on võrreldavateks üksusteks mitmesugused makro-sotsiaalsed üksused nagu riigid, kultuurid, keeled, piirkonnad, osariigid, linnad, vallad, maakonnad jms.; vähemal määral ka organisatsioonid, koolid. Võrdlev sotsiaalteaduslik uurimus on seega selline, kus kasutatakse andmeid rohkem kui ühest makro-sotsiaalsest üksusest. Võrdlemisega tegelevad teadused on näiteks võrdlev sotsioloogia (*comparative sociology*), kultuuridevaheline psühholoogia (*cross-cultural psychology*), võrdlev-ajalooline lingvistika, võrdlev poliitikateadus (*comparative government, comparative politics*), võrdlev õigusteadus, võrdlev usuteadus.

Võrdleva sotsioloogia all peetakse kõige sagedamini silmas riikide vahelist võrdlust. Juba antiikfilosoof Aristotelese ja tema õpilaste poolt tehtud linnriikide konstitutsioonide võrdlus, mida võib pidada esimeseks võrdlevaks sotsiaalteaduslikuks uuringuks, tegeles riikide võrdlemisega. Ka Emile Durkheimi teos "Suitsiid" (1897), mida mõnikord peetakse esimeseks tõeliseks sotsioloogiliseks empiiriliseks uurimuseks, tegeles riikide võrdlemisega. Need näited tõestavad ka, et võrdlev meetod on sama vana kui sotsiaalteadused.

Tihti toimub võrdlus ka ajas, st. võrreldakse erinevaid ajaloo-perioode. Seetõttu kasutatakse üsna sagedasti terminit "võrdlev-ajalooline meetod".

Võrreldavad tunnused

Need võib jagada kaheks:

1. Kvalitatiivsed tunnused – tunnused mis iseloomustavad makro-sotsiaalseid üksusi selle alusel kas neil on mingi omadus olemas või ei ole (näiteks kas kultuuris on lubatud polügaamia või ei ole; kas riigis kehtib demokraatia või diktatuur, jne.).
2. Statistilised tunnused – tunnused mis iseloomustavad makro-sotsiaalseid üksusi mingite statistiliste näitajate alusel. Nendeks statistilisteks näitajateks võivad olla:
  - a) lihtsad kirjeldavad statistikud: keskmised, protsendid, suhtarvud, absoluutarvud
  - b) seost väljendavad statistikud: korrelatsioonid, regressiooni-koefitsendid

Indiviidi-tasandi ja makro-tasandi tunnused

Nende eristamine on võrdleva sotsioloogia jaoks väga oluline.

1. Indiviidi-tasandi tunnused (*individual level variables*) – need mis kirjeldavad inimesi (nt. inimese vanus, haridus, intelligentsus jne.).
2. Makro-tasandi tunnused – need mis kirjeldavad makro-sotsiaalseid üksusi (nt. riigi tööpuuduse tase, valla elanike arv). Makro-tasandi tunnused võib jagada nende saamise viisi järgi kaheks:
  - a. Sellised mis on otseselt tuletatud indiviidi-tasandi tunnustest, enamasti sel teel, et võetakse samas üksuses asuvate indiviidide keskmine; näiteks riigi elanike keskmine intelligentsus.
  - b. Sellised mis ei ole nii otseselt saadud indiviidide tunnustest; näiteks riigi sisemajanduslik kogutoodang, riigi kulutused tervishoiule, riigi poliitiline süsteem.

Analoogselt tunnustega saab eristada ka analüüsivorme: indiviidi- ja makro-tasandi analüüs.

Võrdleva analüüsi vormid

Võrdlevas sotsioloogias on põhimõtteliselt võimalik valida kahe analüüsivormi vahel:

1. Makro-tasandi analüüs – kirjeldatakse makro-tasandi üksuseid (nt. riike) ning analüüsitakse statistilisi seoseid erinevate makro-tasandi tunnuste vahel; näiteks võib uurida riigi elanike rahulolu ja riigi sisemajandusliku kogutoodangu seost maailma riikide hulgas. Selline analüüs eeldab, et võrreldavate makro-sotsiaalsete üksuste (riikide) arv on piisavalt suur võimaldamaks statistilist analüüsi (võiks olla vähemalt paarkümmend). Üldiselt mida rohkem üksusi on analüüsi võetud, seda parem. Erandjuhul saab sellise analüüsi läbi viia ka ainult mõne üksiku makro-sotsiaalse üksusega, aga siis peab olema tegemist piisavalt huvitava teemaga, mis kompenseeriks analüüsi madalamat usaldusväärsust.
2. Indiviidi-tasandi analüüs mitmes makro-sotsiaalses üksuses – analüüs keskendub indiviidi-tasandi tunnustele, aga samasugune analüüs viiakse läbi rohkem kui ühes makro-sotsiaalses üksuses (mis tekitab võrdlusmomendi nende üksuste vahel). Näiteks inimeste vanuse ja sissetuleku seos Eestis ja USA-s; võrreldavaks tunnuseks oleks antud juhul indiviidi-tasandi analüüsi tulemus (seos vanuse ja sissetuleku vahel kummaski riigis). Sellise analüüsi jaoks piisab põhimõtteliselt ainult kahest makro-sotsiaalsest üksusest (kuid ei tee paha, kui on rohkem). Selle analüüsi keerukam versioon on nn. hierarhiline analüüs (*multilevel analysis*), mis vaatleb kuidas makro-tasandi tunnused mõjutavad indiviidi-tasandi omi.

Neid kahte võrdleva analüüsi vormi on võimalik ka kombineerida – esmalt teha indiviidi-tasandi analüüs makro-sotsiaalsetes üksustes ja siis kasutada saadud tulemusi makro-tasandi tunnuseks edasises makro-tasandi analüüsis. Näiteks võib kõigepealt uurida vanuse ja sissetuleku seost maailma riikides ning siis analüüsida kas selle seose tugevus on seotud riigi sisemajandusliku kogutoodanguga. See eeldab muidugi, et esialgne indiviidi-tasandi analüüs viiakse läbi piisavalt suures hulgas riikides, mis võimaldaks edasist statistilist analüüsi nende tulemustega.

Andmete kogumise viisid võrdlevas sotsioloogias (rahvusvahelise uuringu korral)

1. Riiklik statistika erinevatest riikidest
2. Teiste uurijate poolt erinevates riikides kogutud andmed
3. Rahvusvaheline võrdlusuuring – uuring mis viiakse ühtse plaani alusel läbi mitmes riigis

Mõned regulaarselt toimuvad rahvusvahelised võrdlusuuringud

International Social Survey Programme (ISSP),

<http://www.gesis.org/en/services/data/survey-data/issp/> – iga-aastane rahvusvaheline uuring mis igal aastal keskendub erinevale teemale. Lingid erinevate aastate uuringute (moodulite) juurde on koduleheküljel allosas. Andmefailid ei ole internetis päris vabalt saadaval, kuid registreerimise järel neid siiski saab. Siiski on moodulite kodulehekülgedel tunnuste sagedusjaotused (valides "codebook"), millest tihtipeale piisab makro-tasandi analüüsi tegemiseks. Võimalik on ka online analüüs:

<http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp> (valides vasakult sobiva uurimuse).

World Values Survey, www.worldvaluessurvey.org - kaasatud riikide arvu poolest ilmselt suurim rahvusvaheline uuring; keskendub eelkõige väärtustele, arvamustele jms. SPSS andmefail(id) on internetis vabalt saadaval (kodulehekülje vasakust servast). Mõne faili suurus (lahtipakitult üle 300 MB) võib probleemiks osutuda. Võimalik on ka on-line analüüs.

European Social Survey (ESS), <http://ess.nsd.uib.no/> - Euroopa Liidu liikmesriike hõlmav uuring. SPSS andmefailid on internetis vabalt saadaval. Võimalik on ka on-line analüüs.

Võrdleva analüüsi ülesehitus

Teatavasti on kaks olulist teaduse ülesannet kirjeldamine ja seletamine. Sellest lähtuvalt võiks võrdlev sotsioloogiline analüüs vastata kahele küsimusele; esimene küsimus on kirjeldav, teine seletav; vastused neile küsimustele võiksidki moodustada analüüsi esimese ja teise etapi:

1. Millised on võrreldavate üksuste vahelised erinevused ja sarnasused võrreldavate tunnuste osas?
  - a. Kui analüüsivormiks on makro-tasandi analüüs, siis tuleks siin esitada kirjeldavat statistikat keskmiste, protsentide jms. näol. Soovitav on see kirjeldav statistika esitada tabelina või joonisena.
  - b. Kui analüüsivormiks on indiviidi-tasandi analüüs mitmes makro-sotsiaalses üksuses, siis on siin vaja ära teha indiviidi-tasandi analüüsid, mida hiljem hakatakse võrdlema.
2. Miks on võrreldavate üksuste vahelised erinevused ja sarnasused sellised nagu nad on?
  - a. Kui tegemist on makro-tasandi analüüsiga, siis eeldab sellele küsimusele vastamine enamasti mingit seoste analüüsi (korrelatsioon, regressioon, ANOVA jms.) – st. tuleb analüüsida, kuidas on üks uuritav tunnus seotud teise tunnusega. Uuritavad tunnused on kombeks jagada sõltuvaks muutujaks ja sõltumatuks muutujaks. Kui on olemas oluline seos sõltuva ja sõltumatu(te) muutuja(te) vahel, siis on alust väita, et üksuste vahelised erinevused-sarnasused sõltuvas muutujas tulenevad erinevustest-sarnasustest sõltumatus muutujas. Kui on võimalik, tasub võrreldavate tunnuste seoseid esitada ka *scatterplot* tüüpi joonisel.
  - b. Kui tegemist on indiviidi-tasandi analüüsiga mitmes makro-sotsiaalses üksuses, siis tuleb siin selgitada miks on tehtud analüüside tulemused võrreldavates üksustes erinevad või sarnased. Kui võrreldavaid üksusi on vähe, siis ei saa seda selgitust kuidagi teisiti teha, kui lihtsalt verbaalselt. Kui võrreldavaid üksusi on piisavalt palju, siis võiks selgitus toimuda statistilise

analüüsina, kus sõltuvaks muutujaks on indiviidi-tasandi analüüsi tulemus (nagu kirjeldatud punktis "võrdleva analüüsi vormid"). Kuna see analüüs oleks nõ. sekundaarne, poleks nõuded sellele eriti ranged; piisab ühest korrelatsioonist, joonisest vms.

Teaduslikult seletusele lisab alati kaalu ka mingi teooria olemasolu, millest seletus lähtub ja mis selgitab miks asjad peaksid nii olema nagu nad on. Teooria on eriti vajalik siis, kui analüüs pole kuigi usaldusväärne (nt. kui võrreldavate üksuste liiga väike arv ei võimalda korralikku analüüsi).

Kust saada andmeid oma uuringu jaoks?

Selle kursuse raames ei pea tudengid loomulikult ise andmeid koguma, vaid võivad kasutada olemasolevaid andmeid. Andmed tuleb endal otsida.

Tänapäeval on andmete leidmine üldiselt lihtne, kui just ei otsita midagi väga spetsiifilist. Allpool on toodud teemade kaupa mõned allikad, kust on võimalik saada andmeid selle teema kohta; kõik need allikad on kättesaadavad internetist, TÜ raamatukogust või õppejõu käest. Lisaks nimetatule on olemas veel andmeid paljude teiste teemade kohta (ja teisi allikaid samade teemade kohta), mida võib samuti kasutada.

Kui on probleeme, võtke ühendust.

"Antropoloogiliste kultuuride" kohta

Standard Cross Cultural Sample – tuntud andmestik, mis sisaldab suurt hulka näitajaid (majandustegevus, perekond, laste kasvatamine, abielu, meeste-naiste suhted, võim, ebavõrdsus jne.) 186 antropoloogilise (primitiivse) kultuuri kohta.

- SPSS fail: <http://eclectic.ss.uci.edu/~drwhite/SCCS/SCCS7HourCourse.html> või õppejõu käest.

Väiksem arv näitajaid 565 antropoloogilise kultuuri kohta

- Murdock, G. P. (1957) World ethnographic sample. *American Anthropologist*, 59, 664-687.

Seksuaalkäitumine erinevates antropoloogilistes kultuurides

- Broude, G. J. & Greene, S. J. (1976) Cross-cultural codes on twenty sexual attitudes and practices. *Ethnology*, 14, 409-429.

Sotsiaalmajanduslikud näitajad tänapäeva riikides

Mitmesugused arengutaseme näitajad (majanduslik arengutase, ebavõrdsus, demograafilised näitajad, hariduse levik, rahva tervis, tervishoid, valitsuse kulutused, import-eksport, sooline võrdsus jne.) maailma riikide kohta:

- Human Development Report 2007/2008, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008/chapters/>. Statistiliste näitajate vaatamiseks vali "Human Development Indicators".

- Gapminder. <http://www.gapminder.org/> Valides vasakult menüüst Gapminder World ja List of Indicators saab leida exceli tabelleid maailma riikide andmetega. Samuti on siit lehelt vist võimalik leida valmistehtud jooniseid.

Demokraatia areng maailma riikides:

- Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=414&year=2008>

Korruptsioon maailma riikides:

- Transparency International

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi. Kodulehekülje vasakult servalt saab valida erinevate aastate andmeid.

Etniline homogeensus erinevates riikides

- Diener, E., Diener, M. & Diener, C. (1995) Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 851-864.

Abielulahutused maailma riikides

- Greenstein, T. N. & Davis, S. N. (2006) Cross-National Variations in Divorce: Effects of Women's Power, Prestige and Dependence. *Journal of Comparative Family Studies*, 37, 253-273.

Alkoholi tarbimine maailma riikides

- Bloomfield, K., Stockwell, T., Gmel G. & Rehn, N. (2003) International Comparisons of Alcohol Consumption. *Alcohol Research and Health*, 27, 95-109.

Kooliõpilaste õppeedukus erinevates riikides

- Baker, D. P., Goesling, B. & Letendre, G. K. (2002) Socioeconomic status, school quality, and national economic development: A cross-national analysis of the "Heyneman-Loxley effect" on mathematics and science achievement. *Comparative Education Review*, 46, 291-312.
- Lynn, R. & Mikk, J. (2009) National IQ predicts educational attainment in math, reading and science across 56 nations. *Intelligence*, 37, 305-310.
- TIMSS (Rahvusvaheline Matemaatika ja Loodusainete Uuring), <http://timss.bc.edu/>. Siin on olemas tabelid maailma riikide andmetega õppeedukuse kohta (tuleb leida Report soovitud andmetega). Samuti saab SPSS andmefaili.
- PISA <http://www.pisa.oecd.org> Üldjoontes samasugune uuring nagu TIMSS. Viimase uuringu kokkuvõtted leiate valides *PISA 2006 results*. SPSS faile saab ka.

Sotsiaalne mobiilsus erinevates riikides

- Treiman, D. J. & Yip, K.-B. (1989) "Educational and Occupational Attainment in 21 Countries". In *Cross-National Research in Sociology*. Melvin L. Kohn, ed. 373-394, California: Sage Publications.

Inimeste hinnangud ja väärtused tänapäeva riikides

Keskmine õnnelikkus erinevates riikides

- Diener, E., Diener, M. & Diener, C. (1995) Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 851-864.
- World Values Survey, European Social Survey, International Social Survey Programme

Keskmine rahulolu endaga, sõpradega, finantsolukorraga

- Diener, E. & Diener, M. (1995) Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663.

Keskmine usaldus erinevates riikides

- Allik, J. & Realo, A. (2004) Individualism-collectivism and social capital. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 29-49.
- World Values Survey, European Social Survey

Individualistlikud ja kollektivistlikud väärtused erinevates riikides

- Allik, J. & Realo, A. (2004) Individualism-collectivism and social capital. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 29-49.
- Diener, E., Diener, M. & Diener, C. (1995) Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 851-864.

Saavutusmotivatsioon erinevates riikides

- Granato, J., Inglehart, R. & Leblang, D. (1996) The effect of cultural values on economic development: Theory, hypotheses, and some empirical tests. *American Journal of Political Science*, 40, 607-631.

Partnerieelistused erinevates riikides

- Buss, D. M. (1990) 'International preferences in selecting mates: A study of 37 cultures', *Journal of Cross-Cultural Psychology* 21: 5-47.

Sotsioseksuaalsus erinevates riikides

- Schmitt, D. P. (2005) Sociosexuality from Argentina to Zimbabwe: A 48-Nation Study of Sex, Culture, and Strategies of Human Mating. *Behavioral and Brain Sciences*, 28, 247-311.

Stabiilsed psühholoogilised tunnused tänapäeva riikides

Keskmine intelligentsus erinevates riikides

- Templer, D. I. & Arikawa, H. (2006) Temperature, skin color, per capita income, and IQ: An international perspective. *Intelligence*, 34, 121-139.

Mõnede isiksusejoonte keskmised erinevates riikides

- McCrae, R. R. (2002) NEO-PI-R data from 36 cultures. In R. R. McCrae & J. Allik (Ed.) The five-factor model of personality across cultures (pp. 105-125). New York: Kluwer.

- McCrae, R. R. & Terracciano, A. (2005) Personality profiles of cultures: Aggregate personality traits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 407-425.

Eesti kohta

Mitmesugused sotsiaalmajanduslikud näitajad Eesti maakondade, valdade ja linnade kohta
- Eesti Statistikaamet, www.stat.ee. Valides "Statistika Andmebaas" saate ise tabeleid moodustada.

Maksutulu Eesti valdades ja maakondades – *Eesti Ekspress*, 10.august, 2006; samad andmed on võimalik üles leida ka Statistikaameti koduleheküljelt.

Valimisaktiivsus ja valimistulemused Eesti valdades, linnades ja maakondades – Eesti Valimiskomisjoni kodulehekülg, www.vvk.ee. Andmete leidmine sellelt lehelt keeruliseks tehtud (võib olla sihilikult), aga midagi siiski saab leida. Kõige õigem on vist valida ülevalt „valimised Eestis“, klõpsata huvipakkuva valimise peale ning siis edasi otsida.

Kuritegevus Eesti maakondades – Justiitsministeerium (2005) *Kuritegevust mõjutavad sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised tegurid*.

<http://www2.just.ee/files/krimiuuringraamat.pdf>

Sotsiaalne kapital Eesti maakondades – Kaldaru, H., Päll, A. & Treiberg, A. (2005) *Sotsiaalne kapital ja jätkusuutlik majandusareng Eesti maakondades*. http://www-1.mtk.ut.ee/varaska/2005/IV_Regionaal/Kaldaru_Pall_Treiberg.pdf#search=%22%22sotsiaalne%20kapital%22%20eesti%22.